

Od kibernetike i kibernetičke civilizacije do kiborg-društva i kiberkulture: nove (jezične) mogućnosti uz nova (jezična) ograničenja

Susret s Miroslavom Krležom još u sklopu školske lektire svakomu je od nas zasigurno ostao u trajnome sjećanju. Ne samo zbog velikih djela koja je napisao nego i zbog ljepote dugih rečenica kojima se izražavao. Usto, nema osobe u Hrvatskoj koja barem jednom u životu nije čula za krležijansku rečenicu. To je eponimski naziv (naziv nastao od imena, odnosno u ovome slučaju od prezimena) kojim se označuju dugačke i složene rečenice kakvima se stvarajući svoja književna djela s lakoćom služio Miroslav Krleža. Danas se i izvan književnosti krležijanskom rečenicom označuje svaka iznimno duga, ali bogata i uređena napisana misao. Upravo nam je takva rečenica potrebna da započnemo ovaj rad, umjesto uvoda...

Dakle, dok smo se u prošlome broju *Hrvatskoga jezika* u članku *Hrvatski jezik kao jezik prava Europske unije: primjer (kiber)sigurnosti s pravne i terminološke strane* bavili, u prvome redu, pitanjem prijevoda naziva s (u engleskome jeziku) prefiksoidom *cyber-*, koji je u hrvatskome jeziku već prihvaćen kao *kiber*, te značenjem pridjeva *kibernetički* u okvirima semantičke i terminološke (ne)preciznosti, i s time povezane pravne sigurnosti pri uporabi naziva koji u osnovi sadržavaju samo *kiber* (engl. *cyber*) i onih čije je polazište kibernetika (engl. *cybernetics*), u ovome se broju vraćamo na kibernetičko ishodište, u sam naziv *kibernetika* i sve ono što je iz toga naziva poteklo kako bismo istražili koje mogućnosti možemo, ali i koja jezična ograničenja moramo, pritom slijediti.

Potaknuti mjesecom listopadom, koji je već tradicionalno od 2012. godine *Europski mjesec kibernsigurnosti*, i u sklopu kojega se govori o sigurnoj uporabi digitalnih alata, platforma i sadržaja u svakodnevnome životu i o tome kako se zaštititi od prijevара u kiberprostoru (ili od kiberprijevара) i kako prepoznati kibernetički napad te o podizanju svijesti svih građana i promicanju kiberhigijene, pokušat ćemo osvijestiti jezična strujanja u brzorastućemu nazivlju proizišlome iz pojma *kibernetika*. Naišli smo uistinu na mnogo definicija te riječi, a ovom se prigodom umnogome oslanjamo na tumačenja u *Leksikonu socijalne*

* Sven Šipoš načelnik je Hrvatskoga prevoditeljskog odjela u Glavnome tajništvu Vijeća EU-a, s prethodnim dugogodišnjim stažem pravnika lingvиста u Pravnoj službi Vijeća. Hrvatskim (pravnim) jezikom u EU-u bavi se od samih njegovih početaka, među ostalim kao član pretpripravnoga tima zaduženoga za pravno-jezičnu reviziju temeljnih ugovora Europske unije na hrvatskome jeziku. Zagovaratelj je uporabe kvalitetnoga i jasnoga jezičnog izričaja kao nužnoga elementa za tumačenje pravnoga teksta i pravnu sigurnost. U člancima iznosi osobne stavove, a ne službene stavove Vijeća EU-a.

ekologije akademika Ivana Cifrića, koji je otisnut u izdanju Školske knjige u Zagrebu 2012., iste godine kad je pokrenut i prvi *Europski mjesec kibersigurnosti*. Naime, *socijalna ekologija* hibridna je društvenoznanstvena disciplina čije se područje istraživanja izvodi iz težnje za globaliziranjem određenoga problema u društvenome kontekstu nastaloga u suodnosu društva (čovjeka, kulture) i okoliša. Moderno društvo ujedno je i tehničko, odnosno tehnološko društvo, pa se u izgradnji pojmovnika kulture i okoliša aktivno unatrag više od jednoga desetljeća pisalo (nazivajući ih tad kovanicama) o kibernetici, kibernetičkoj civilizaciji i kiborg-društvu.

Kibernetika je znanost (nastala u 20. stoljeću) o upravljanju i komunikaciji u složenim sustavima – živome svijetu (živčani sustav) ili u tehničkome svijetu (svijetu računala). Kibernetika (grč. *kibernetes*, engl. *cybernetics*, njem. *die Kybernetik*) istražuje složene sustave i njihovu dinamiku s pomoću informacija i njihove povratne sprege, pri čemu oboje postaje važno primjerice u gospodarstvu, području sigurnosti i životu općenito. Taj je naziv prvi u znanost uveo američki matematičar Norbert Wiener 1948. godine, a jedna je od njegovih krilatica bila i: *Napredak nameće ne samo nove mogućnosti za budućnost nego i nova ograničenja*.

Naime, povezivanjem različitih područja (tehničkih, bioloških, društvenih i sl.) u modelima reguliranja i prijenosa informacija te služeći se pritom usporedbama između čovjeka i stroja počelo je prvo razdoblje – kibernetika prvoga reda (pojednostavnjenim riječima – očuvanje stabilnosti u prirodnim i društvenim uvjetima u kojima određena populacija živi). Drugo razdoblje – kibernetika drugoga reda odnosi se na pozitivnu reorganizaciju i prilagodbu na ekološke smetnje, što završava reorganizacijom sustava u kojemu se uspostavlja hijerarhizacija. U trećemu razdoblju kibernetike pojavljuje se tzv. znanstveni menadžment, u kojemu se eksperimentira s učincima sustava kako bi se vidjelo koliko je sustav održiv ili, suprotno tomu, nestabilan. Riječ je o nestabilnosti socijalnih podsustava koja se na kraju rješava uspostavom „višestabilnih sustava” kojima se svi moraju prilagoditi ili se, u suprotnome, moraju isključiti. U četvrtome razdoblju sustav teži ili će težiti samoorganizaciji bez uobičajenih, konvencionalnih struktura i središnjega odlučivanja.

Koliko je ova znanost složena, posebno nama koji se njome ne bavimo, vidi se uvelike i u jezičnoj potrebi da se što preciznije odrede određene pojave, pa se tako primjerice unutar kibernetike drugoga reda govori o *sociokibernetici*, o *kibernetici kibernetike* (najčešće shvaćena i kao sinonim za *kibernetiku drugoga reda*), o *kibernetici opažajnih sustava* i dalje redom. No i laicima je jasno da linearnoga razvoja kibernetike nema, riječ je o tome da je „svaki početak spoznavanje, a svako spoznavanje početak” (tu su kružnu odrednicu među prvima istaknuli Humberto Maturana, čileanski biolog i filozof, i Francisco Varela, čileanski biolog, filozof, neuroznanstvenik i kibernetičar – engl. *cyberneticist* ili *cybernetician* = osoba koja se bavi kibernetikom).

U globalnome odnosno u (makro)poimanju društva i svijeta riječ je o kibernetičkoj civilizaciji (engl. *cybernetic civilization*), koju obilježavaju razvoj i primjena kibernetike. Ona je zapravo društvena konotacija opisanih kibernetičkih procesa i uključuje opasnost

da i čovjek postane samo informacijska jedinica, da se poistovjeti sa strojem, da postane mjerljiv podacima. U središtu je zanimanja kibernetičke civilizacije pravo na slobodu informacija, a svako skrivanje i svaka nedostupnost informacija ili čak samo društvo koje ne dobiva pravodobno informacije ili ih samo ne uzima ozbiljno – koči razvoj. Manipulacija informacijama podnosi veoma malo individualizma, pa su u tome smislu razumljive ideje kojima se čovjek približava stroju. Stoga je jedan od naziva za društvo u kojemu se na takav način primjenjuje kibernetika – *kiborg-društvo* (engl. *cyborg society*), koji označuje društvo nastalo zbog brzorastuće tehnizacije (i ovisnosti o tehničari), a zapravo se i temelji na tehničari, zatim i na tehnologijama.

Podsjetimo li se nakratko povijesti, čovjek je u najstarijim društvenim uređenjima proizvodio tehničke naprave (tek poslije i uređaje) – od najjednostavnijih alata do složenijih naprava, na kraju i strojeva, ali samo kako bi oni bili pomoćno sredstvo u njegovu životu i radu. Nasuprot tomu, u svijetu današnjice tekovine modernoga doba čovjeka guraju u novu vrstu za koju je već određen naziv *Homo kiborg*, pojednostavnjenim riječima – čovjek kojega istiskuju sofisticirani tehnički i elektronički uređaji kojima kolanje informacija postaje osnovna sastavnica funkcioniranja i razumijevanja suvremenoga društva i života. Primjenom tehničkih znanja u svakidašnjemu životu, i pojedinca i institucije, zapravo i samo društvo postaje organizam ili mješavina pojedinca/čovjeka i tehnologije/stroja, a ovisnost o tehničkim sustavima (tehnosustavima) zapravo postaje jedna od osnovnih potreba.

Što bi Krleža rekao na to? Pamtimo neke od njegovih lijepih i univerzalnih misli: *Nigdar ni tak bilo da ni nekak bilo, pak ni vezda ne bu da nam nekak ne bu. Kajti: kak bi bilo da ne bi nekak bilo, kaj je bilo, a je ne, kaj neje nikak bilo. Tak i vezda bude da nekak ne bude, kakti biti bude bilo da bi biti bilo.* Igra riječima u opisu napretka, prolaznosti vremena i promjena koje ono donosi u kajkavskome narječju podsjeća nas na složenost svijeta i društva u kojemu živimo. Ili bolje rečeno svjetova u kojima živimo jer jedan je ovaj pravi, a drugi – virtualni.

Taj nas virtualni svijet umeće u pojam *cybera* kao nusproizvoda kibernetike, kibernetičke civilizacije i kiborg-društva. Ali *kiber* ujedno opstaje i samostalno u svijetu kiberkulture (engl. *cyberculture*, njem. *die Cyberkultur*). *Kiberkultura* je naziv za područje nastalo pod utjecajem i s primjenom visokih tehnologija, komunikacijskih mreža i virtualne stvarnosti, a povezuje se s temama kao što su kiberprostor (engl. *cyberspace*), digitalna revolucija ili *Cyberpunk* – izvorno kratka pripovijetka Brucea Berthea objavljena 1983. u SAD-u, u kojoj je riječ o hakerima tinejdžerima. Ujedno se smatra da se u toj pripovijetki prvi put pojavljuje prefiksoid *cyber-*, a cilj je piscu bio ujediniti kibernetiku kao znanost i pank kao anarhistički pokret mladih nastao sredinom 70-ih godina 20. st. u Velikoj Britaniji. Iz toga je nastao i cijeli književni pokret odnosno žanr u znanstvenoj fantastici *cyberpunk*, a za njegov se razvoj zaslužnim smatra američko-kanadski pisac William Gibson, koji radnju svojega djela stavlja u kiberprostor (engl. *cyberspace*) – virtualni svijet nastao unutar računalne mreže u kojemu se opisuje kiberkriminal, i to najmanje desetljeće prije nego što je internet uopće nastao. Taj se kiberprostor toliko razvio (izvan književnosti) da se

u njemu danas pojavljuju i kiberdjevojka (engl. *cybergirl*), kiberpolicajac (engl. *cybercop*, istražitelj kiberkriminala i srodnih djelatnosti), kiberime (engl. *cybername*), posjećuje se kiberkafé ili kiberkafić (engl. *cybercafé*), prakticira se kiberseks (engl. *cybersex*) i vodi kiberrat (engl. *cyberwar*, *cyberwarfare*), provode se kibernasilje (engl. *cyberviolence*), kiberzlostavljanje ili vršnjačko kiberzlostavljanje (engl. *cyberbullying*)... Danas već i zakonodavstvo na razini Europske unije štiti čovjeka i njegov život i rad u virtualnome svijetu, primjerice *Aktom EU-a o kibersigurnosti* – sigurnosti u kiberprostoru.

No ovime se već vraćamo na naš članak objavljen u prošleme broju i spomenut na početku ovoga rada. U duhu kibernetike možemo samo reći „Iako svaki kiber vodi u kibernetiku, svaka kibernetika ne vodi nužno u kiber.” Povezani su to pojmovi, ali odnose se na različito, pridjev *kibernetički* ostavljamo znanosti i civilizaciji, a *kiber-* (uže) pripisujemo virtualnome svijetu za koji se nadamo da ga još ne nastanjuju *Homo kiberzi*... Čitajte o tome u ovome broju, pa svratite u prošli broj i/ili obratno jer svaka (jezična) mogućnost donosi i pokoje (jezično) ograničenje, ali odavno smo naučili u školi da je svako ograničenje ili iznimka zapravo novo pravilo, a time i nova (jezična) mogućnost.

cyberprostor, cyber-prostor, cyber prostor >

kiberprostor

Prefiksoid *kiber-* grčkoga je podrijetla i označuje sve što je povezano s prividnom stvarnošću nastalom s pomoću računala. Taj se prefiksoid nalazi u riječi *kibernetika*. Pod utjecajem engleskoga jezika u hrvatskome se pojavljuje i engleski prefiksoid *cyber-*, koji postaje prva sastavnica mnogih složenica i polysloženica, a katkad se piše i kao samostalna riječ. Budući da se prefiksoid *kiber-* bolje uklapa u sustav hrvatskoga jezika te da se pri preuzimanju stranih elemenata prednost daje elementima iz latinskoga i grčkoga jezika pred elementima iz engleskoga, njemačkoga, francuskoga i drugih živih stranih jezika, preporučuje se uporaba riječi *kiberprostor* pred riječima ili svezama *cyberprostor*, *cyber-prostor*, *cyber prostor*. Preporučuje se uporaba i drugih riječi s elementom *kiber*, npr. *kiberkafić*, *kiberkriminal*, *kibertijelo*.

kiberdjevojka	kiberkriminal	kiberprostor
kiberincident	kibermomak	kibersigurnost
kiberkafić	kibernapad	kibertijelo